اهمیت رضایت و برائت

دکتر فاطمه اکاتی

کارشناس پزشکی قانونی زاهدان

جلب رضايت بيمار يكي از اصول اخلاقی پزشكي است و پزشك موظف است در اتخاذ هر گونه تصميمي با بيمار مشاركت نمايد. هر گونه درماني بدون رضايت بيمار تجاوز به حقوق او محسوب مي گردد و قابل طرح در محاكم مي باشد. حتي معاينات معمول بيماران بايستي با جلب رضايت آنان صورت پذيرد و درمان بدون رضايت بيمار ميتواند جرمي جنائي يا هتك حرمت فردي محسوب شود .

- در خصوص رضایت و برائت گرفتن از بیمار، صحبتهای فراوانی شده است و اختلاف نظرهای مختلفی نیز وجود دارد ولی موارد قانونی آن فقط به سه موضوع اشاره دارد:

- الف ـ برای هر اقدام درمانی، از جمله موارد جراحی، باید از بیمار رضایت گرفته شود.
- ب ـ در موارد اورژانسی که جان بیمار در خطر است، گرفتن رضایت لزومی ندارد. تعیین شرایط اورژانسی با پزشک است.
- ج ـ در شرایطی که اخذ رضایت از خود بیمار به دالیل خاص (نبود هوشیاری، رشید نبودن و عاقل نبودن) امکانپذیر نباشد، رضایت از ولی بیمار گرفته میشود.

- در خصوص ولی بیمار، مطالب گوناگونی ذکرشده است ولی در قانون، فقط ؛ به ولی خاص؛ یعنی پدر و ولی عام؛ یعنی رهبری اشاره شده است.
- در تفسیر ولی خاص، علاوه بر پدر و جد پدری بعضی ازحقوقدانان بر این عقیده هستند ، که از اولیاء دم، به ترتیب طبقات ارث میتوان رضایت گرفت.
- نکته: چون دسترسی به پدر و جد پدری در بسیاری از موارد، به خصوص افراد پیری که دچار صدمات مغزی و کاهش سطح هوشیاری یا عملکرد شناختی شده اند، امکانپذیر نیست، میتوان از فرزندان و سایر بستگان نزدیک (وارث)، اخذ رضایت کرد؛ زیرا همین افراد هستند که میتوانند بعد از به دست نیامدن نتیجه ی دلخواه، از پزشک معالج یا بیمارستان شکایت کنند.

انواع رضایت و برائت

- 1 -تلویحی (ضمنی)
- 2 -اظهاری (صریح)که شامل شفاهی و کتبی است.
- در موارد بستری در بیمارستان و اعمال تشخیصی و درمانی تهاجمی، اخذ رضایت و برائت کتبی، از مشکلات بعدی جلوگیری خواهد کرد.

الف ـ رضایت تلویحی

- یعنی بدون اینکه کلامی رد و بدل بشود، رفتار دو طرف نشان از رضایت بدهد؛ مانند دست دادن دو نفر با هم که در این عمل، هر دو رضایت به انجام این کار دارند و یکی نمیتواند بگوید من مجبور به این کار شدم. مراجعه ی بیمار به مطب یا درمانگاه یا بیمارستان برای دریافت خدمات یا بالا زدن آستین برای گرفتن فشار خون یا تهیه ی دارو برای مصرف، از موارد رضایت تلویحی به شمار میآیند.

رضایت صریح

- رضایت شفاهي
- رضایت کتبي

- ب ـ رضایت صریح که خود به دو دسته ی شفاهی و کتبی تقسیم میشود. در مواردی که فرآیند خطرناکی وجود ندارد ولی به دلایل خاص، پزشک، اقدام درمانی یا معاینه- ی ویژه ای را انجام میدهد، از رضایت صریح به صورت شفاهی استفاده میشود مثلابه بیمار گفته میشود که تزریق داروی زیر جلدی، با درد همراه است یا من میخواهم که ناحیه ی تناسلی شما را معاینه کنم. در این موارد نیز آماده شدن بیمار برای معاینه، دلیل بر رضایت و همکاری نکردن با پزشک، دلیل بر نارضایتی است. در این موارد، برای اقدام درمانی اجازه گرفته میشود ولی در جایی ثبت نمیشود.
- در مواردی که احتمال آسیب، خطر جانی یا نقص عضوی برای بیمار متصور است، رضایت صریح کتبی گرفته میشود تا در صورت اقامه ی دعوا به راحتی قابل ارائه و دفاع باشد

چند نکته

- در بعضی از بیماران، مانند بیماران با شرایط خاص و بدخیم، برای نتیجه ی بهتر درمانی و حفظ سلامت بیمار، باید برخی نکات از بیمار پنهان بماند و موارد مهم با بستگان او در میان گذاشته شود، اگرچه این عمل در بعضی از مکاتب جایگاهی ندارد، با توجه به وضعیت جامعه ی ایرانی، این امر مناسب به نظر میرسد. به این اقدام، « privilege Therapeutic »گفته میشود که باید در برگه ی رضایت نوشته شود که با توجه به شرایط بیمار، این موارد به تشخیص پزشک یا صالحدید بستگان، به بیمار گفته نشد.
- در مواردی نیز خود بیمار نمیخواهد توضیحات داده شده را بشنود و تمایل به دریافت اطلاعات ندارد که به این حالت « « Waiverگفته میشود و باید در برگه ی رضایت توضیح داده شود که خود بیمار از دریافت اطلاعات خودداری کرده است.

چه كساني صلاحيت اعلام رضايت قانوني را دارند ؟

- فرد رضايت دهنده بايستي عاقل ، بالغ و داراي صلاحيت حقوقي و قانوني باشد
- در مواردي كه بيمار نابالغ يا سفيه باشد بايستي از ولي يا قيم قانوني او رضايت اخذ شود
- طبق ماده 49 قانون مجازات اسلامي طفل يا فرد نابالغ فردي است كه هنوز به بلوغ شرعي نرسيده باشد . ولي اكثر پزشكان سن كمتر از 18 سال را ملاك عمل قرار ميدهند
- در صورتيكه اقدامات درماني و اعمال جراحي منجر به بروز عوارض و يا نقص عضو شوند ، جرم محسوب خواهند شد ، مگر اينكه دو مورد زير رعايت شده باشد :

رضایت در موارد خاص

- رضایت همسر
- رضایت در کودکان و افراد صغیر
- رضایت در بیماران رواني

در مواردی که به زیبایی زن یا دستگاه تناسلی و تولید مثلی وی مربوط میشود، آیا اخذ رضایت از همسر ضرورت دارد یا خیر؟

- در متن قانون، هیچ اشاره ای به اخذ رضایت از همسر بیمار نشده است و در صورت عاقل، بالغ و هوشیار بودن فرد (شرایط اخذ رضایت)، گرفتن رضایت از خود فرد کفایت میکند و نظر شخص دیگری الزم نیست، البته ممکن است بیمارستان، دانشگاه یا وزارتخانه برای درمانهای خاص، شرایطی در نظر گرفته باشند و دستورالعملی صادر کنند که رعایت این دستورالعملها نیز ضروری است ولی از نظر قانونی برای این گونه موارد، نظر همسر یا پدر، ارزشی ندارد و مالک، خود فرد است، مگر اینکه شرایط الزم برای دادن رضایت را نداشته باشد که در آن صورت، مثل تمام موارد دیگر از ولی بیمار رضایت اخذ میشود.

رضايت در كودكان وافراد صغير

- به جز در موارد اورژانسي رضايت ولي كودك الزامي است. در صورت امتناع والدين و اهميت درمان ، در قلمرو قانون حمايت از كودكان ميتوان از مراجع قانوني كسب اجازه نمود.
- در صورت جدايي پدر و مادر فردي كه مسئوليت نگهداري(قيم) كودك را بر عهده دارد مهم است ولي معمولا با هر دو صحبت خواهد شد.

ولی کودک رضایت نمی دهد

- اورژانس
- غیر اورژانس ضروری
- غیر اورژانس غیر ضروری

ولی در دسترس نیست:

- اورژانس
- دفترخانه
- تماس تلفنی
- صورت جلسه و اقدام الزم در موارد ضروری
- ولی عام

مادر مدعی است قیم است ولی قیم نامه ندارد؟

- اورژانس
- ضروری
- غیر ضروری

- در مـواردی کـه بیمـار بـالغ نیســت، یـا از سـلامت عقلـی کـافی برخـوردار نیسـت، ولی توانایی درک نسبی دارد بهتـر اسـت توضیحات علاوه بر ولـی، بـه وی هـم داده شـود.

رضايت در بيماران رواني

- در بيماران با عقب ماندگي ذهني شديد اخذ رضايت از ولي يا قيم وي الزامي است.
- در بيماراني كه اجبارا بستري ميشوند و رضايت به درمانهاي داروئي يا الكتروشوك نمي دهند اقدام به درمان بعد از كسب نظر متخصص بلامانع است . در موارد اورژانس اخذ رضايت الزامي نيست.

در چه شرایطی نیاز به گرفتن رضایت نیست؟

- الف ـ موارد اورژانسی (تشخیص اورژانسی بودن وضعیت بیمار به عهدهی پزشک معالج است .)
- ب ـ معاینه برای استخدام و در حین خدمت یا معاینات دورهای یا حین ورود برای مدارس، بازداشتگاهها، اردوگاهها، پرسنل تهیه ی مواد غذایی و افرادی که با سلامتی جامعه ارتباط دارند.
- ج ـ معاینه ی افرادی که از مرزها وارد یا خارج میشوند.
- د ـ معاینه به دستور مقام قضایی از جمله معاینات پزشکی قانونی

رضایت صحیح چه شرایطی دارد؟ صحت رضایت با چه شرایطی مستند است؟!

- الف ـ بیمار توانایی پذیرش و تصمیم گیری در خصوص اطلاعات داده شده را داشته باشد. به همین دلیل، شرط بالغ، عاقل و هوشیاربودن برای بیمار در نظر گرفته شده است. سن باالی 18 سال، مبتلا نبودن به بیماری شناختی و دارای هوشیاری کامل، شرایط الزم برای رضایت و برائت از خود فرد است، در غیراین- صورت، از ولی بیمار رضایت گرفته میشود.
- ب ـ اطلاعات به صورت صحیح و به طور کامل به بیمار داده شده و همه ی موارد برای بیمار روشن شود. از جمله نوع بیماری، عوارض و خطرات بیماری، شرایط درمان از جمله هزینه های مربوطه، عوارض و خطرات احتمالی درمان، دوره ی نقاهت و طول درمان، شرایط دوره ی نقاهت و بعد از اقدام درمانی و درمانهای جایگزین، با زبان ساده به بیمار یا ولی وی گفته شود.
- ج ـ بعد از دادن توضیحات، بیمار وقت کافی داشته باشد تا در خصوص موارد بیان شده، آزادانه تصمیم گیری کند، یعنی در مواردی که زمان کافی وجود دارد. بیمار میتواند با خانواده، دوستان و حتی پزشکان دیگر مشورت کند و تصمیم نهایی را بگیرد.

ماده 158 قانون جديد (مواد 56 ،57 ،59 و 60 قانون قبلي)

- ارتكاب رفتاري كه طبق قانون جرم محسوب مي شود در موارد زيرقابل مجازات نيست :
- ج – هر نوع عمل جراحي يا طبي مشروع كه با رضايت شخص يا اولياء يا سرپرستان يا نمايندگان قانوني وي و رعايت موازين فني و علمي و نظامات دولتي انجام مي شود. در موارد فوري اخذ رضايت ضروري نيست

ماده 495 قانون جديد (مواد 60 ،319 ،320 ،321 و 322 قانون قبلي)

- هرگاه پزشك در معالجاتي كه انجام مي دهد موجب تلف يا صدمه بدني گردد، ضامن ديه است مگر آنكه عمل او مطابق مقررات پزشكي و موازين فني باشد يا اين كه قبل از معالجه برائت گرفته باشد و مرتكب تقصيري هم نشود و چنانچه اخذ برائت از مريض به دليل نابالغ يا مجنون بودن او، معتبر نباشد و يا تحصيل برائت از او به دليل بيهوشي و مانند آن ممكن نگردد ، برائت از ولي مريض تحصيل مي شود.

- تبصره 1 –در صورت عدم قصور يا تقصير پزشك در علم و عمل براي وي ضمان وجود ندارد هرچند برائت أخذ نكرده باشد.
- تبصره 2 -وليّ بيمار اعم از ولي خاص است مانند پدر و ولي عام كه مقام رهبري است. در موارد فقدان يا عدم دسترسي به ولي خاص ، رئيس قوه قضائيه با استيذان از مقام رهبري و تفويض اختيار به دادستانهاي مربوطه به اعطاي برائت به طبيب اقدام مينمايد

رضایت و برائت چه کسانی از نظر قانونی پذیرفته است؟

- 1 –بیمار
- 2 -ولی بیمار- در افراد بیهوش، نابالغ، مجنون
- 3 -سرپرست بیمار- در افراد نابالغ، مجنون، محجور و سفیه
- 4 -نمایندگان قانونی بیمار

- ماده 496 قانون جديد (مواد 319 و 59 قانون قبلي) پزشك در معالجاتي كه دستور انجام آن را به مريض يا پرستار و مانند آن صادر مي نمايد،در صورت تلف يا صدمه بدني ضامن است مگر آن كه مطابق ماده (495)عمل كنند.

- تبصره 1- در موارد مزبور، هرگاه مریض یا پرستار بداند که دستور اشتباه است و موجب صدمه و تلف مي شود و با وجود این به دستور عمل کند، پزشك ضامن نیست بلکه صدمه و خسارت مستند به خود مریض یا پرستار است

- تبصره 2- در قطع عضو يا جراحات ايجاد شده در معالجات پزشكي طبق ماده (495)اين قانون عمل مي شود.

ماده 497 قانون جديد (مواد 59 و 60 قانون قبلي)

- در موارد ضروري كه تحصيل برائت ممكن نباشد و پزشك براي نجات مريض، طبق مقررات اقدام به معالجه نمايد،كسي ضامن تلف يا صدمات وارده نيست

